

ЛЕЩЕНКО О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(Київський інститут інтелектуальної
власності Національного університету
«Одеська юридична академія»)
ORCID ID: 0000-0003-3103-6383

УДК 346+347.4

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.127>

ГЕНЕЗА ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ ТА ЮРИДИЧНИХ ПОМИЛОК ЯК СУСПІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

У статті досліджено генезу понять юридичних дефектів та юридичних помилок як суспільно-правових явищ. Обґрунтовано, що в українській правовій науці досі відсутнє чітке загальне визначення юридичного дефекту, зокрема в галузі податкового права. Автор підкреслює необхідність формулювання цілісного понятійного апарату дефектів у праві, включно з виявленням причин, видів, структурних форм та правових наслідків. Особливу увагу приділено філософському, психологічному та юридичному підходам до осмислення сутності помилки як форми відхилення від нормативного зразка. Проведено розмежування між помилкою, оманю та дефектом, що дозволяє трактувати помилку як ненавмисне порушення нормативної моделі, а дефект – як ширшу категорію, яка включає помилки, прогалини в праві, колізії, технічні та логічні суперечності, а також навмисні порушення, зокрема зловживання правом. Проаналізовано історичну еволюцію розуміння помилки у філософських школах (від Платона й Аристотеля до Гегеля й Фрейда) та їхній вплив на сучасне правознавство. Виявлено, що помилка в праві може мати як когнітивну, так і поведінкову природу, а також що вона функціонує як індикатор меж допустимого відхилення в процесі правозастосування. Розкрито значення помилок у контексті суб'єктивної сторони правопорушення, вад волевиявлення, правових пом'якшуючих обставин. Автором запропоновано інтердисциплінарний підхід до класифікації юридичних дефектів, наголошено на потребі подолання дефектів через удосконалення нормотворчості, судової та адміністративної практики. Узагальнення теоретичних положень дозволяє сформулювати підґрунтя для системного вивчення дефектності правового регулювання та пошуку ефективних правових механізмів усунення юридичних помилок, з метою зміцнення верховенства права та підвищення правової визначеності.

Ключові слова: юридична помилка, юридичний дефект, омана, зловживання правом, прогалина в праві, правозастосування, нормотворчість, правова система, правова відповідальність, дефекти законодавчої техніки.

Leshchenko O. V. Genesis of legal defects and legal errors as a socio-legal phenomenon

The article examines the genesis of the concepts of legal defects and legal errors as socio-legal phenomena. It is substantiated that in Ukrainian legal science there is still no clear general definition of a legal defect, in particular in the field of tax law. The author emphasizes the need to formulate a holistic conceptual apparatus of defects in law, including the identification of causes, types, structural forms and legal

consequences. Particular attention is paid to philosophical, psychological and legal approaches to understanding the essence of an error as a form of deviation from the normative model. A distinction is made between error, mistake and defect, which allows us to interpret an error as an unintentional violation of the normative model, and a defect as a broader category that includes errors, gaps in the law, collisions, technical and logical contradictions, as well as intentional violations, in particular abuse of law. The historical evolution of the understanding of error in philosophical schools (from Plato and Aristotle to Hegel and Freud) and their influence on modern jurisprudence are analyzed. It is revealed that an error in law can have both a cognitive and behavioral nature, and that it functions as an indicator of the limits of permissible deviation in the process of law enforcement. The meaning of errors in the context of the subjective side of the offense, defects in the expression of will, and legal mitigating circumstances are revealed. The author proposes an interdisciplinary approach to the classification of legal defects, emphasizing the need to overcome defects through the improvement of rule-making, judicial and administrative practice. The generalization of theoretical provisions allows forming the basis for a systematic study of the defects of legal regulation and the search for effective legal mechanisms for eliminating legal errors, in order to strengthen the rule of law and increase legal certainty.

Key words: *legal error, legal defect, deception, abuse of law, gap in law, law enforcement, rule-making, legal system, legal liability, defects in legislative technique.*

Постановка проблеми. Вітчизняна юридична наука прямо не визначає поняття дефектів в цілому, і зокрема дефектів у податковому законодавстві України. Встановлення його змісту вимагає слідування від приватного до загального, через встановлення обґрунтування причин та умов дефектів в праві та законодавстві, формулюванні поняття, видів, причин та умов, що спричиняють дефекти, що має визнаватися підґрунтям для напрацювання загальних правових закономірностей та теоретичних обґрунтувань встановлення сутності дефектів у правовому регулюванні податкових спорів та визначенні способів їх подолання.

У науковій традиції норма розглядається як сукупність загальноовизначених, стандартизованих показників або характеристик, що визначають правильність, типовість чи прийнятність певного явища, дії або результату [1]. Відповідно, будь-яке відхилення від зазначених параметрів трактується як порушення норми. У цьому контексті дефект та помилка інтерпретується як форма відхилення, тобто як відступ від встановлених еталонів або зразків.

Слід зазначити, що в різних сферах людської діяльності оцінка відхилення від норми має диференційований характер. У технічних, природничих чи точних науках такі відхилення, як правило, мають негативну конотацію, оскільки свідчать про порушення стандартів, що може призвести до небажаних наслідків. Натомість у галузях, пов'язаних із творчою чи інноваційною діяльністю (наприклад, у мистецтві, культурі, науці), відхилення від установлених норм нерідко набувають позитивної оцінки, оскільки можуть ініціювати нові підходи, концепції або парадигми.

Таким чином, відхилення від норми не є універсально негативним явищем; його оцінка залежить від контексту, мети діяльності та системи координат, у межах якої здійснюється інтерпретація норми та її порушення.

У соціальній психології відхилення від норми (а отже, дефекти) [2] розглядаються не лише як феномени порушення соціальних або поведінкових стандартів, але й як індикатори варіативності індивідуального розвитку. Зокрема, негативним відхиленням традиційно вважається розумова відсталість, що засвідчує зниження когнітивних можливостей індивіда порівняно із середньостатистичним рівнем. Водночас позитивним відхиленням кваліфікують прояви талановитості чи обдарованості, які перевищують установлені нормативні показники та свідчать про високий потенціал особистості.

У філософській площині відхилення від норми також отримують оцінне забарвлення [3]. Так, негативні відхилення розглядаються як чинники деструкції, що сприяють занепаду, деградації або руйнуванню системи цінностей, соціального порядку чи культури загалом. Натомість позитивні відхилення тлумачиться як рушії поступу, здатні ініціювати прогресивні трансформації, оновлення суспільних структур та сприяти загальному розвитку.

Таким чином, розрізнення відхилень на позитивні та негативні має не лише описове, але й нормативно-оцінне значення, що відіграє важливу роль у розумінні соціальної динаміки та індивідуального розвитку в різних наукових парадигмах.

Стан наукової розробки проблеми генези юридичних дефектів та юридичних помилок як суспільно-правового явища залишається фрагментарним і недостатньо систематизованим. У вітчизняній та зарубіжній правовій науці зазначені категорії зазвичай розглядаються в контексті окремих галузей права (цивільного, кримінального, адміністративного) або в межах аналізу правозастосовної практики. Теоретико-правовий рівень осмислення юридичних дефектів як комплексного явища, що охоплює помилки, прогалини, зловживання, суперечності та інші відхилення, поки що не набув належного міждисциплінарного опрацювання. Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів здійснили С.В. Слінько, Н.С. Кузнєцова, Р.О. Стефанчук, О.М. Костенко та інші, однак системного підходу до вивчення генези зазначених понять як елементів правової динаміки й еволюції правової системи на рівні загальної теорії права наразі не сформовано.

Вченими визначення змісту дефектів в міркуваннях розуміється як певне відхилення від норми, неправильне тлумачення результатів дослідження, дотримання неналежно обґрунтованої гіпотези як аксіоми. Необхідно акцентувати, що дефекти у законодавстві можуть розкриватися через розуміння його філологічного значення.

Метою статті є визначення генези юридичних дефектів та юридичних помилок як суспільно-правового явища.

Виклад основного матеріалу. Дефект від латинського слова «defectus» тлумачиться як «недолік», «вада», «слабкий, безсилий» [4, с. 158; 5, с. 373].

Дефект необхідно співвіднести із такою категорією як «помилка». Категорія «помилки» була відомою ще із зародження філософських знань у Давній Греції та Римі, і встановлення її сутності залишається актуальним для сучасного правознавства.

Поняття «помилка» є багатозначним і набуває різних інтерпретацій залежно від контексту використання. У тлумачних словниках української мови воно подається з кількома основними значеннями. Зокрема, перше значення визначає помилку як неправильність у підрахунках, написанні слова тощо, що вказує на відхилення від мовних, математичних або інших формально закріплених норм. Друге значення стосується технічної сфери й розглядає помилку як неточність або несправність у функціонуванні механізмів, пристроїв, схем, карт тощо, тобто йдеться про порушення функціональної цілісності системи. Третє значення характеризує помилку як неправильність у поведінці, діях чи вчинках, що передбачає відступ від етичних, моральних або соціальних норм. Таким чином, помилка є категорією, що охоплює як об'єктивні (технічні, логічні, мовні), так і суб'єктивні (поведінкові, моральні) аспекти, а її багатозначність відображає складність і багатовимірність цього феномену в науковому та повсякденному дискурсах [5, с. 1041].

У широкому розумінні помилка трактується як невідповідність між певним об'єктом або явищем, яке розглядається як еталон, і тим об'єктом чи явищем, що порівнюється з ним. Під еталоном у цьому контексті слід розуміти матеріальний або абстрактний зразок: правильне розв'язання задачі, оптимальну дію, яка забезпечує досягнення очікуваного результату, або інший зразковий варіант, що вважається нормативним. Такий еталон виконує функцію критерію відповідності й водночас уособлює певну норму (від лат. norma – правило, взірєць), тобто усталений, загальноприйнятий або обов'язковий порядок, стан чи спосіб дії [6].

У суспільно-правовому контексті помилка набуває особливого значення, оскільки пов'язана не лише з відхиленням від формальної логіки чи технічних норм, але й із порушенням правових норм та соціальних очікувань. Наприклад, у правовій сфері поняття

помилки (*error*) може охоплювати як ненавмисне неправильне тлумачення норм права (*error iuris*), так і фактичну помилку (*error facti*), що має юридичне значення при кваліфікації діянь, визначенні вини та відповідальності. У кримінальному, адміністративному або цивільному праві помилка іноді може бути підставою для скасування або перегляду судового рішення, визнання договору недійсним, пом'якшення відповідальності тощо [7].

З огляду на це, оцінка помилки в суспільно-правовій площині є багаторівневою: з одного боку, вона передбачає виявлення відхилення від установленої норми, а з іншого – врахування суб'єктивних чинників, таких як намір, рівень обізнаності, контекст ухвалення рішень. Помилка в правовій системі часто розглядається як результат недосконалості пізнавального процесу суб'єкта або недоліків нормативного регулювання, що може мати як індивідуальні, так і системні наслідки для суспільства [8, с. 23-30].

Таким чином, поняття помилки у правовому та суспільному контекстах охоплює не лише фактологічну неточність чи логічне відхилення, але й соціально значущі аспекти порушення норми, що впливають на правовий порядок, довіру до інституцій і справедливість у ширшому гуманітарному вимірі [5, с. 792].

Таким чином, помилка розглядається як відступ від встановленої або загальноприйнятої норми – когнітивної, поведінкової, правової чи технічної. Вона являє собою дію або рішення, що є протилежним нормативному, проте здійснене без умислу, тобто ненавмисно. У цьому сенсі помилка відрізняється від свідомого порушення, оскільки не має на меті заподіяння шкоди або свідоме нехтування нормою.

У правовому вимірі помилка не завжди тотожна неправомірності. Хоча вона й означає відхилення від правового стандарту, юридична оцінка помилки залежить від її характеру, обставин та суб'єктивного ставлення особи. Наприклад, фактична помилка може бути підставою для звільнення від юридичної відповідальності, якщо доведено, що особа діяла добросовісно, не усвідомлюючи неправомірності своїх дій. Натомість у разі грубої недбалості або професійної некомпетентності помилка може мати наслідком юридичну відповідальність – адміністративну, цивільну або кримінальну.

Отже, хоча помилка за своєю суттю є відхиленням від норми, її неправомірність як юридичної категорії повинна оцінюватися з урахуванням суб'єктивної сторони, правових норм і конкретного соціального контексту [10, с. 153].

У філософському контексті поняття помилки розглядається як антиномічне щодо поняття істини. Помилка інтерпретується як відхилення від істини, тобто як результат пізнавальної діяльності, в якій суб'єкт приходить до невірної уявлення про об'єкт або явище. Водночас слід наголосити, що помилка не існує ізольовано, а мислиться лише у зв'язку з істиною, слугуючи їй логічним запереченням. Таким чином, помилка є органічно пов'язаною з процесом пізнання, становлячи його негативну форму.

З філософської точки зору, істина – це адекватне відображення об'єктивної реальності в мисленні. Вона характеризується як відповідність знання, судження або твердження реальному стану речей, тобто такому, яким об'єкт існує сам по собі, незалежно від свідомості суб'єкта. Помилка, навпаки, спотворює або неправильно репрезентує дійсність, що унеможливає або ускладнює досягнення істинного знання.

Отже, у філософському розумінні помилка постає як неминучий супутник пізнавального процесу, який засвідчує обмеженість або недосконалість людського мислення, а також необхідність критичного осмислення набутих знань з метою наближення до істини [11, с. 480].

Проблема помилки як філософської категорії бере свій початок ще з античної доби, коли мислителі активно намагалися осмислити природу істинного знання, умови його досягнення, а також причини виникнення хибних суджень та помилкової поведінки. Одним із перших, хто розглядав помилку як предмет раціонального дослідження, був давньогрецький філософ Аристотель. У своєму трактаті «Про софістичні спростування» (*De Sophisticis Elenchis*) [12] він системно аналізує механізми породження помилкових суджень у процесі аргументації та полеміки. Аристотель визначав помилки як логічні вади, що виникають

унаслідок некоректного міркування або свідомого маніпулювання аргументами, характерного для софістичної практики. На його думку, підставами логічних помилок можуть бути як неправильне застосування мовних зворотів, так і порушення формальних правил логічних операцій. Він класифікував софістичні помилки, зокрема, як такі, що пов'язані з мовними формулами, і такі, що виникають незалежно від них. Аристотель також виокремлював п'ять основних цілей, до яких вдаються софісти в суперечках: прагнення до спростування опонента за будь-яку ціну; навмисне використання хибних аргументів; вживання мовних конструкцій, що суперечать загальноприйнятому вживанню; введення співрозмовника в стан примусу; а також спрямованість на виклик марнослів'я, тобто беззмістовного повторення вже сказаного. Таким чином, Аристотель не лише заклав підвалини формальної логіки, а й започаткував традицію раціонального аналізу помилки як пізнавального феномену, що й донині залишається предметом дослідження в логіці, епістемології та філософії науки [13, с. 5-51; 14].

Феномен помилки є невід'ємним супутником людської діяльності та пізнання, відображаючи їхню обмеженість і недосконалість. У цьому сенсі помилка виступає своєрідною «тіньовою» стороною людської активності – свідченням того, що жодна дія або інтелектуальне зусилля не є абсолютно безпомилковим. Попри глибину теми, класична філософія не завжди приділяла достатню увагу таким негативним аспектам буття, зосереджуючись здебільшого на концептах істини, розуму, духу та абсолютного.

Виняток становить філософія історії Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, у якій помилка розглядається в контексті історичної необхідності та іронії. Гегель вводить поняття історичної іронії як прояв суперечності між намірами суб'єктів історії та фактичними наслідками їхніх дій. Як зазначає мислитель, історичні діячі, навіть ті, що з ентузіазмом здійснювали великі революційні звершення, часто наступного дня переконувалися, що «не знали, що робили», а результати виявлялися несумісними з початковими намірами. Таким чином, історія виявляється ареною, де суб'єктивні наміри окремих осіб підпорядковуються об'єктивному розвитку світового духу, якого вони не усвідомлюють.

На думку Гегеля, така розбіжність між бажаним і дійсним не є простою індивідуальною помилкою, а радше закономірним наслідком дії об'єктивно-трансцендентних сил – діалектичної логіки історичного процесу, який рухається через суперечності, заперечення і зняття попередніх форм. Помилка в цьому контексті постає не лише як відхилення, а як функціональний елемент історичного розвитку, що сприяє становленню істини на вищому рівні. Отже, в гегелівській філософії помилка не заперечує істину, а навпаки – виступає її необхідною передумовою, що реалізується через конфлікт між людською волею та історичною необхідністю [15, с. 262-264].

У філософській традиції Платона помилка або омана розглядається як особлива форма пізнавального відхилення. Згідно з його уявленнями, омана є не що інше, як відхилення думки в процесі пізнання: душа прагне до істини, але, не досягаючи повного розуміння, минає її, «проноситься поза розумінням». Таким чином, омана в платонівській системі координат не є результатом свавільного чи навмисного хибного мислення, а виникає як наслідок обмеженості пізнавальних можливостей суб'єкта. Таке трактування виявляє глибоку залежність пізнання від внутрішнього стану душі, її здатності сприймати істинне буття, яке, за Платоном, існує у світі ідей. Душа, наближаючись до істини, може помилятися не через хибну логіку чи мови, а через недостатній ступінь осяяння ідеального знання. Тобто помилка має онтологічну передумову – відрив пізнання від буття, від ідеального першоджерела істини.

У цьому контексті омана не є остаточним засудженням інтелектуальної діяльності, а радше етапом у поступовому сходженні до знання. Саме через виправлення оман і помилок душа рухається шляхом діалектичного пізнання – від здогадок до справжнього розуміння.

Таким чином, у платонівському вченні помилка трактується як природна складова пізнавального процесу, що підкреслює не лише межі людського мислення, але й його потенційну здатність до самовдосконалення й досягнення істини [15, с. 339]. Ідеї про природу помилки отримали подальший розвиток у філософії Нового часу та античній натурфілософії. Так,

французький філософ і енциклопедист епохи Просвітництва Дені Дідро (XVIII ст.) підкреслював, що джерелом помилки є хибність самих ідей, на яких ґрунтується людське мислення. На його думку, «якщо першопричина полягає в помилковості людей чи неправильно визначених ідеях, то джерело істини повинно бути в правильно визначених ідеях». Таким чином, істинне знання, згідно з Дідро, є результатом концептуальної чіткості та логічної узгодженості. Помилкова ж думка, у його розумінні, є наслідком розумового збόю – «помилка розуму, яка схиляє до помилкового судження». Подібний раціоналістичний підхід спостерігаємо і в античній філософії, зокрема у поглядах давньогрецького філософа-матеріаліста Демокріта. Він вважав, що «причина помилки – незнання більш правильного», тобто трактував помилку як похідне від обмеженості знань. Така позиція свідчить про тісний зв'язок між помилкою і процесом пізнання, де хибність сприйняття чи мислення розглядається не як моральна вада, а як тимчасове явище, що долається шляхом досягнення істини [16, с. 494].

У науковій традиції тлумачення природи людських помилок існують різні підходи, що мають вагоме значення для формування праворозуміння, зокрема у сфері оцінки наміру, вини та психічного стану особи. Представник античної матеріалістичної філософії Епікур вважав, що помилки виникають унаслідок втручання розуму в процес безпосереднього чуттєвого сприйняття. Згідно з концепцією матеріалістичного сенсуалізму, істинним є лише те, що сприймається органами чуття, тоді як інтелектуальні побудови, що виходять за межі чуттєвого досвіду, призводять до викривлень реальності. Відповідно, у межах правового аналізу це положення можна інтерпретувати як застереження проти надмірної абстракції у тлумаченні фактів, що мають бути встановлені на основі доказів, без спотворення суб'єктивними домислами.

Натомість психоаналітична концепція, започаткована З. Фрейдом, передбачає, що помилкові дії не є випадковими або суто когнітивними похибками, а слугують проявами глибинних психічних процесів. У праці «Психопатологія повсякденного життя» (1901 рік) вчений обґрунтував тезу, що несвідомі бажання, витіснені з поля свідомості, можуть реалізовуватись у формі помилок, обмовок, забування тощо. Помилка, за Фрейдом, є компромісним утворенням між свідомим наміром особи та її несвідомими імпульсами. У правовому контексті це відкриває перспективу для глибшого розуміння внутрішньої мотивації правопорушника, а також обґрунтовує необхідність врахування психологічних чинників при встановленні складу злочину, зокрема у випадках злочинів, скоєних у стані афекту або під впливом тривалого психоемоційного тиску.

Отже, порівняльний аналіз підходів Епікура та Фрейда до трактування природи помилок дозволяє зробити висновок, що як сенсуалістичне, так і психоаналітичне розуміння можуть бути корисними для юридичної доктрини. Перший – у межах доказового права та епістемології судового пізнання, другий – у сфері кримінального права, психології правопорушника та формування кримінальної політики [16, с. 495].

У науковій літературі поширеним є підхід, відповідно до якого помилка розглядається як розбіжність між запланованою метою діяльності та її фактичним результатом. Водночас слід визнати, що у практичній діяльності, включно з юридичною, повна відповідність результату первинно сформульованій меті трапляється вкрай рідко. У зв'язку з цим виникає потреба в розмежуванні припустимого відхилення від мети та власне помилки як правового або фактичного порушення.

З урахуванням цього, доцільно говорити про наявність певного допустимого діапазону похибок, у межах якого результат діяльності може бути визнано прийнятним та таким, що реалізує поставлену мету. Вихід за межі цього діапазону, що фіксується внаслідок експертної, нормативної чи судової оцінки, і є підставою для кваліфікації дії як помилковою. Зокрема, у правозастосовній практиці це стосується помилок суду, слідства, експертів або суб'єктів правочинів, що можуть мати як процедурний, так і матеріально-правовий характер.

Цілепокладання, як свідоме формулювання ідеального образу бажаного результату, виступає засадничим компонентом правової діяльності. Особливо це стосується нормотворення, процесів доказування, правозастосування, а також реалізації норм права у сфері

публічного управління. На відміну від звичайного уявлення про доцільність, юридичне цілепокладання характеризується нормативною визначеністю, правовою обґрунтованістю та підконтрольністю. Саме наявність чітко визначеної мети дозволяє проводити межу між правомірною похибкою і помилкою, яка має юридичне значення (наприклад, впливає на дійсність правочину, обґрунтованість судового рішення чи процесуальну правомірність дій учасників провадження) [17, с. 60-63; 18].

Таким чином, у правовому вимірі помилка є не лише результатом суб'єктивної недосконалості, а й індикатором порушення меж допустимого відхилення від правової мети, що вимагає належної фахової оцінки з урахуванням принципів юридичної точності, пропорційності та справедливості.

У контексті правової теорії та філософії права помилка не може розглядатися як виключення чи аномалія, що трапляється внаслідок недостатності знань або технічної неспроможності суб'єкта. Навпаки, вона є необхідним і природним компонентом діяльності, що супроводжує процес цілепокладання та реалізації цілей у соціальному, зокрема правовому, середовищі.

Загальнотеоретичне осмислення помилки передбачає визнання існування системи норм, правил або моделей, яким підпорядковується діяльність суб'єкта. Йдеться не лише про зовнішньо встановлені юридичні норми, а й про внутрішньо сформульовані суб'єктом цілі, що відображають у мисленні ідеальний результат діяльності. Помилка, таким чином, постає як відхилення від ідеальної моделі розвитку подій, тобто як наслідок невідповідності реального перебігу дій очікуваному результату.

Важливим є розуміння того, що помилка інтегрована в людську діяльність, включно з правовою, як її структурний і закономірний елемент. У цьому контексті вона може бути розглянута як своєрідний «побічний продукт» становлення людини як раціональної істоти, що постійно перебуває в ситуації вибору, оцінки й передбачення. Таке тлумачення має важливе значення для правового аналізу дій суб'єкта, особливо у випадках, коли оцінюється суб'єктивна сторона правопорушення чи здійснюється експертиза добросовісності поведінки особи.

З точки зору гегелівської діалектики, помилку можна інтерпретувати як етап розвитку свідомої діяльності: протосоціальна модель поведінки (теза), що ґрунтується на первинному, «безпомилковому» реагуванні на норми, поступається антитезі – поведінці, що усвідомлює можливість власної хибності, ризик відхилення та потребу у виправленні. Синтез виявляється у набутому знанні, яке охоплює не лише постановку мети, а й засоби її досягнення в реальних, змінних умовах. У праві це означає формування відповідального суб'єкта, здатного адаптувати свої дії до норм, передбачати можливі наслідки та нести відповідальність за порушення меж допустимого відхилення [10, с. 152].

Таким чином, правове мислення, що враховує діалектичну природу помилки, має визнавати її не тільки як факт, що потребує юридичної оцінки, а й як феномен, що свідчить про саморозвиток правосвідомості, вдосконалення правового регулювання та гуманізацію права загалом.

Помилка в юридичному контексті, незалежно від форми її прояву – чи то в межах правового пізнання, правової поведінки суб'єктів, юридичної практики, чи при створенні юридичних документів, – являє собою відхилення від певних нормативно визначених зразків, принципів, стандартів або ціннісно-правових орієнтирів. Вона фіксується як невідповідність фактичного (емпіричного) стану речей вимогам, що за своєю суттю мають ідеально-нормативний характер.

Такі вимоги, які застосовуються до правової дійсності, не є емпіричними або випадковими; вони утворюють систему аксіоматичних передумов, що визначають, якими мають бути властивості правових рішень, дій, норм або правових процесів. Інакше кажучи, істинність або правильність певної юридичної дії, положення чи норми оцінюється через її відповідність до апріорно заданих нормативних критеріїв – законності, справедливості, юридичної визначеності, обґрунтованості, логічної послідовності тощо.

Таким чином, помилка у праві проявляється у вигляді розриву між «належним» і «існуючим», між тим, що має бути відповідно до правової норми чи принципу, і тим, що фактично відбулося або було здійснено суб'єктом. Така інтерпретація дозволяє говорити про помилку як дефект правової реальності, що може мати як технічну, так і субстанційно-юридичну природу.

У цьому сенсі поняття «юридична помилка» набуває значення родової категорії, як тлумачить С.О. Гаврилюк, є тим, що охоплює: правотворчі помилки – відхилення в процесі формулювання або прийняття нормативно-правових актів, які призводять до колізій, прогалин, надмірної складності або правової невизначеності; правозастосовні помилки – невірне тлумачення, кваліфікація або застосування норм права суб'єктами правозастосування; правотлумачні помилки – хибне витлумачення нормативних положень, що може викликати викривлення правового змісту; техніко-юридичні помилки – зокрема, помилки у використанні засобів законодавчої техніки (неправильна структура норм, неточне формулювання, суперечності у термінології тощо). Вченою наголошується, що системне дослідження юридичних помилок є важливим не лише з точки зору формального вдосконалення юридичної техніки, а й у контексті забезпечення верховенства права, правової безпеки та довіри до системи правосуддя. Усвідомлення і вивчення механізмів виникнення, виявлення та виправлення помилок у праві є необхідною умовою розвитку правової культури та ефективності правозастосовної системи загалом [10, с. 148-153].

У науковій правовій доктрині поширеним є підхід, відповідно до якого помилка трактується як форма відхилення від нормативно визначеної правильності, тобто як дія або результат, що не відповідає встановленим або очікуваним зразкам правомірної поведінки, логічного мислення чи юридичного рішення. Зокрема, численні вчені-правознавці характеризують помилку як неправильність, неточність або некоректність результату діяльності, необережний або ненавмисний відступ від норми, що має наслідком спотворення фактичної чи правової реальності.

У цьому контексті помилка розглядається як дія, що: суперечить правильному варіанту дій або рішень; здійснюється ненавмисно, без усвідомлення протиправного або хибного характеру; може мати як когнітивну природу (помилка у міркуваннях, тлумаченні, оцінці правової ситуації), так і поведінкову (неправильні або юридично неефективні дії).

Таким чином, помилка в праві постає не як навмисне порушення правової норми (яке підлягає кваліфікації як правопорушення), а як ненавмисне відхилення, що виявляється внаслідок суб'єктивної недосконалості, хибної оцінки або об'єктивної складності правового регулювання. У ряді випадків це не виключає юридичної відповідальності, однак потребує врахування помилки як пом'якшувальної або модифікуючої обставини (наприклад, у контексті інституту юридичної омани, зокрема фактичної чи юридичної).

Особливу увагу в межах правознавства заслуговує класифікація помилок за критеріями: навмисності/ненавмисності; суб'єкта помилки (суд, законодавець, правозастосувач, сторона правочину тощо); характеру наслідків (правові, процесуальні, матеріальні); впливу на дійсність правового результату (визначальна, неістотна, з можливістю виправлення тощо).

Систематичне вивчення правових помилок має важливе значення не лише для зменшення дефектності правових рішень, а й для забезпечення якості правосуддя, правової визначеності та довіри до державних інституцій [19, с. 31].

У римському приватному праві поняття помилки (лат. *error*) тлумачилося як розбіжність між внутрішньою волею особи та її зовнішнім вираженням (так званий *error in nomine*), а також як невідповідність між волею та інтересом, що виникала внаслідок необізнаності суб'єкта з істотними обставинами справи. Такий підхід виразно свідчить про визнання помилки як юридично значущого психічного стану, що впливає на дійсність правочину.

Згідно з римською доктриною, омана щодо фактичних або юридичних обставин могла мати істотне значення для правових наслідків, зокрема для визнання угоди недійсною. Помилка вважалась такою, що спотворює вольовий процес: особа або не усвідомлює, що вчиняє, або помилково вважає, що вчиняє саме те, чого прагнула, тоді як фактично результат виявляється

іншим. Таким чином, сутність помилки полягала в когнітивному збої – хибному сприйнятті або оцінці реальності, що ставив під сумнів автентичність або правову ефективність волевиявлення. У цьому контексті розрізнялися: помилка факту (*error facti*), яка стосувалася неправильного уявлення про фактичні обставини справи (наприклад, помилкова ідентифікація предмета договору або контрагента); помилка права (*error juris*), пов'язана з нерозумінням або незнанням правових норм, що регулюють відповідні правовідносини [20].

У римському праві визнання правової значущості помилки було суворо обмежене, оскільки діяло загальне правило: «*Ignorantia legis non excusat*» – незнання закону не є виправданням. Водночас у виняткових випадках, особливо при наявності *error essentialis* (істотної помилки), правочин міг бути визнаний недійсним.

Таким чином, римське право заклало концептуальні основи розуміння помилки як дефекту волі, що проявляється у розриві між внутрішнім наміром і зовнішнім проявом, між уявним і дійсним. Цей підхід зберігає актуальність у сучасному приватному праві, зокрема у доктрині вад волевиявлення, і продовжує впливати на регламентацію правочинів, що укладені під впливом оман або внаслідок юридичної недбалості [20, с. 66-68].

Висновок. Узагальнення теоретико-правових, філософських, психологічних та історико-правових підходів до розуміння юридичних помилок і дефектів дозволяє зробити висновок, що ці явища є невід'ємною складовою правової реальності, пов'язаною як із природною обмеженістю людського пізнання, так і з об'єктивними недоліками правової системи. Помилка в праві постає як форма ненавмисного відхилення від норми – як результат когнітивної або процедурної похибки, яка не завжди тягне за собою юридичну відповідальність, але потребує спеціальної правової реакції. Натомість юридичний дефект охоплює ширший спектр відхилень, включаючи помилки, прогалини в праві, колізії, дефекти нормотворення та свідоме зловживання правом.

Правова природа помилки й дефекту полягає в їх невідповідності ідеальним еталонам правомірної поведінки, нормативним зразкам і принципам права. При цьому помилка не завжди є негативним фактором – вона може сигналізувати про потребу перегляду підходів у правотворчості, удосконалення методів правозастосування, реформування юридичної освіти та забезпечення ефективного правового регулювання.

Вивчення генези юридичних помилок і дефектів має як теоретичне, так і прикладне значення: воно сприяє виявленню закономірностей розвитку права, вдосконаленню правової техніки, зміцненню верховенства права, підвищенню довіри до судової влади та забезпеченню юридичної визначеності. У контексті правового регулювання податкових спорів розуміння сутності юридичних дефектів дає змогу точніше окреслити межі дискреції, виявити вади нормативної бази та запропонувати ефективні способи їх подолання – як через правотворчі інструменти, так і шляхом формування сталих підходів судової практики.

Список використаних джерел:

1. Прус Е.У. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 79-86. URL.: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be648d56-eaa8-4756-85c3-7d3dccfbf5d9/content>
2. Мартинюк Н. Проблеми девіації у правовій системі соціокультурних змін. *Науковий вісник ЛНУ. Серія Право*. Випуск 861. 2017. С. 161–169.
3. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.
4. Нипадимка А. С. Професійна термінологія в лінгвістичній підготовці студентів-юристів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69). № 2. Ч. 1. С. 156-167
5. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / Уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник; За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Х.: ВД “ШКОЛА”, 2013. 784 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1719 с.
7. Міщенко Л. «Дію, як вірю» чи «що скажуть люди». Як суспільні норми впливають на довіру до інституцій, відносини в суспільстві та сприйняття реформ. URL.: <https://digital.staff-capital.com/uk/дію-як-вірю-чи-що-скажуть-люди-як-с>
8. Легеца Ю. О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2022. № 18. С. 77–81
9. Вереша Р. В. Випадок та помилка у кримінальному праві : наук.-практ. посіб. Київ : Правова єдність : Алерта, 2016. 50 с.
10. Гаврилюк С. В. Помилка в загальнофілософському значенні та як предмет дослідження юридичної науки. *Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах*. 2021. Вип. 12. С. 148–153.
11. Філософія : підручник / за ред. О. П. Сидоренка. Київ : Знання, 2008. 891 с.
12. Aristotle. On Sophistical Refutations. URL.: https://www.loebclassics.com/view/aristotle-sophistical-refutations/1955/pb_LCL400.3.xml
13. Нікола М. Арістотель. *Зарубіжні письменники* : енциклопед. довід. У 2 т. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2005. Т. 1. С. 3–64.
14. Гегель Г. В. С. Основи філософії права. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
15. Платон. Сучасний словник з етики / М. Г. Тофтул. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 300–304
16. Антологія лібералізму : політико-правничі вчення та верховенство права / упоряд.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд. Київ : Книги для бізнесу, 2008. 992 с.
17. Гаврилюк С. В. Доктринальні юридичні помилки: природа та шляхи подолання. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Київ, 2024. 179 с.
18. Кантор Н.Ю. Цілепокладання норм адміністративного права. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. 388 с.
19. Каленіченко Л. І. Помилка як категорія правознавства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2014. № 1106. Вип. 17. С. 31–33.
20. Калюжний Р. А. Римське приватне право : курс лекцій. Київ : Істина, 2005. 144 с.

